

ЗМІНИ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ РАДІАЦІЙНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

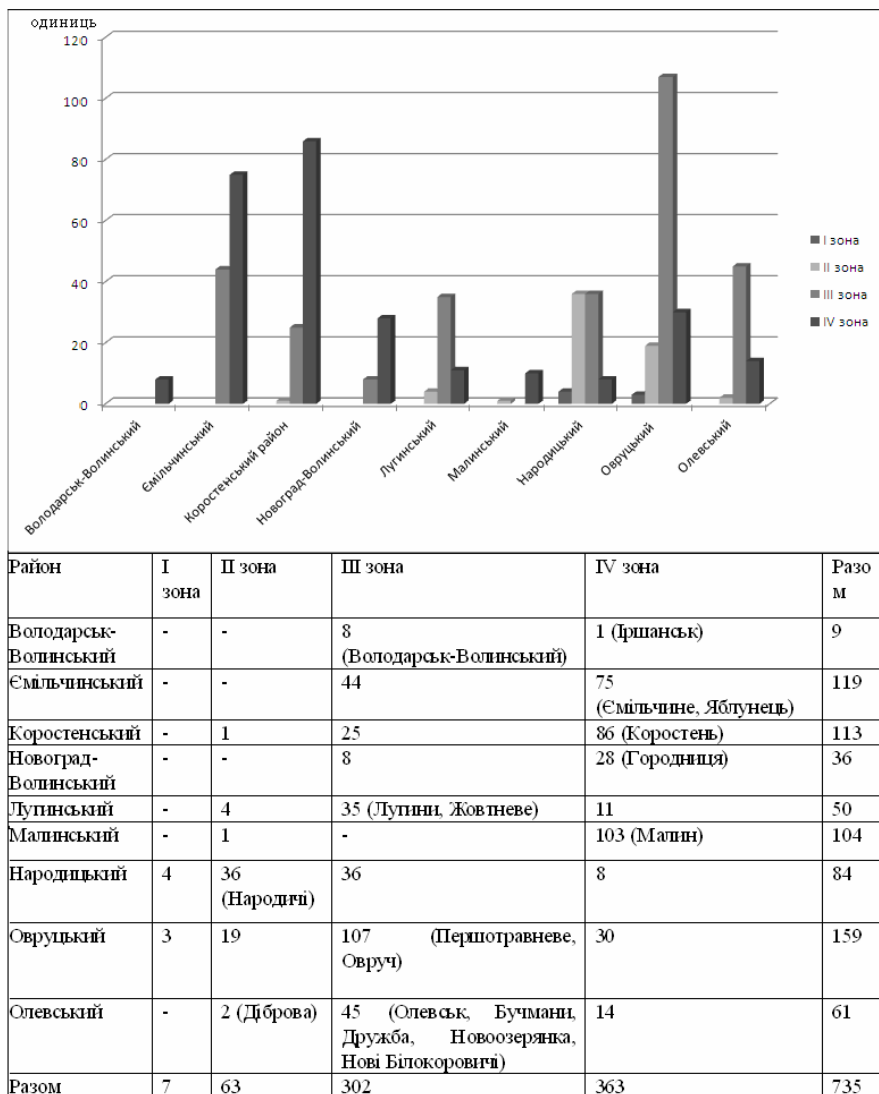
Ключові слова: поселенська мережа, малі міста, сільські населенні пункти, радіаційно забруднені території.

Вступ. Постановка проблеми. Поселенська мережа Житомирської області з кінця 80-х років зазнала змін у зв'язку із аварією на ЧАЕС та забрудненням територій радіоактивними речовинами. Особливо це стосується північних районів області. Були забруднені поселення, транспортні магістралі, змінилася структура виробництва, закрилися ряд підприємств. Радіаційне зараження величезної території області негативно позначилося на всіх процесах життєдіяльності населення, що знаходяться в межах цих районів. Відбулися зміни у поселенській мережі, значно знизився демографічний потенціал, посилюються диспропорції у статеві-віковій структурі. Через 28 років після аварії важливим питанням залишається який нині стан поселенської мережі забруднених районів області, як змінюється роль поселень, чисельність та структура населення, яке там проживає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями впливу аварії на Чорнобильській АЕС на соціально-економічний розвиток забруднених територій займалися такі вчені, як А. Малиновський, В.А. Студінський, Г.Я. Студінська, А. В. Степаненко. Радіаційний вплив на здоров'я населення забруднених регіонів досліджували Ю.В. Вороненко, В.М. Шестопапов, М.І. Омелянець, М.В. Набока, О.П. Чабан, О.О. Ліхошерстов, О.П. Кравець, А.Т. Бабинець, Ю.А. Міхненко та інші. Значний доробок щодо географічних аспектів впливу аварії на ЧАЕС на населення, господарство і ландшафти був зроблений в 1990-х рр. фахівцями Інституту географії НАНУ: В.С. Давидчуком, Л.Ю. Сорокіною, Г.В. Балабановим, І.О. Горленко, І.В. Гукаловою, М.І. Фащевським та іншими. Однак дослідження впливу ЧАЕС на господарську діяльність, розселення населення за сучасних умов не втрачає актуальності.

Мета статті – проаналізувати зміни поселенської мережі, що відбулися в Житомирській області після аварії на ЧАЕС.

Виклад основного матеріалу. Житомирська область – одна з областей, що зазнали найбільшого радіаційного забруднення. На території області проживає близько 350 тис. осіб, які мають статус постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС [2]. Особливо постраждали Володарськ-Волинський, Ємільчинський, Коростенський, Лугинський, Малинський, Народицький, Новоград-Волинський, Овруцький, Олевський райони та міста – Коростень і Малин. Загалом 735 населених пунктів, або 40 % адміністративно-територіальних одиниць області, згідно із Законом України «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», віднесено до різних зон радіаційного забруднення (рис 1). Найбільше постраждали Народицький та Овруцький райони, де виділені всі 4 зони та віднесена найбільша кількість населених пунктів.

* за даними Обласного управління МЧС Житомирської області.

Рис.1. Розподіл населених пунктів Житомирської області за зонами радіаційного забруднення

Найбільших змін поселенська мережа зазнала в зоні відчуження, яка в межах області виділена на території Народицького та Овруцького районів. До неї відселено 7 сіл, які повністю обезлюдніли.

До зони безумовного (обов'язкового) відселення увійшло 63 населених пункти, найбільше у північних районах області (Овруцького, Народицького, Лугинського та Олевського районів) (рис.1) [7]. Постійне проживання тут забороняється у зв'язку з високим рівнем радіаційного зараження. Тому у результаті переселення обезлюдніли 19 сіл. Частина громадян, що відмовилася переселятися продовжують проживати у зоні забруднення. Це стосується і селища Народичі, яке менше деградувало у зв'язку з відмовою частини населення переїздити. Деякі сім'ї поки що так і не дочекалися відселення у зв'язку з браком коштів. Станом на 01.01.2014 року на обліку щодо забезпечення житлом сімей перебуває 326 сімей. У 24 селах Народицького, Овруцького, Малинського, Олевського та Лугинського районів живе від 1 до 20 сімей (загалом близько 134 сімей), більшість із яких складається з одиноких людей похилого віку [4].

Процес деградації поселенської мережі у зоні безумовного (обов'язкового) відселення найбільше охопив села, які були виселені частково. Це 43 сільські населенні пункти, серед них 15 відносяться до вимираючих (рис. 2), оскільки їх чисельність менше 50 осіб, а значна частина населення особи похилого віку. Більшість молодого та працездатного населення з цих населених пунктів мігрувало, що значно посилює процес депопуляції та старіння нації.

У деяких сільських населених пунктах проживають так звані «самопоселенці», або «самосели», які не виїхали, або повернулися. Зокрема, це села Звиздалі (проживає одна родина), Лозниця (проживає 28 осіб), Малі Кліщі (проживає 3 особи) та деякі інші. Це фактично вимираючі села, оскільки вік мешканців часто за 65 років, винятком є с. Лозниці оскільки там проживають сім'ї з дітьми. Однак на цих територіях часто немає умов для задоволення основних життєвих потреб людей, відсутній належний рівень розвитку інфраструктури, транспортний зв'язок тощо [3, 6].

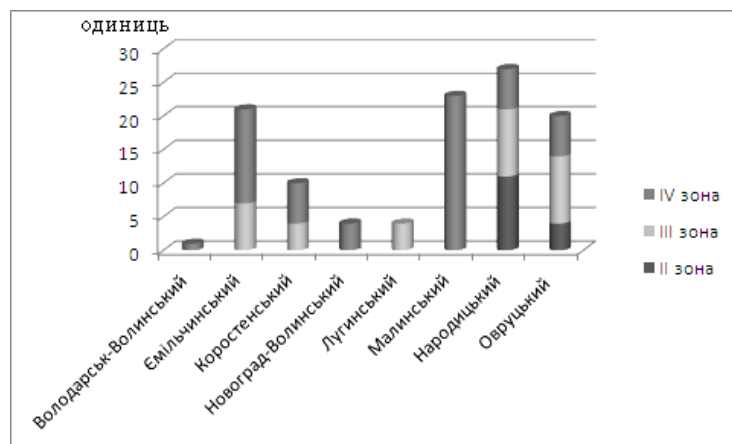

Рис. 2. Кількість деградуючих населених пунктів на радіаційно забруднених територіях

До зони гарантованого добровільного відселення в межах області віднесено 302 населених пункти та найбільша кількість населення (близько 235 тис. осіб). Якщо переселення із зони обов'язкового відселення відбувалося централізовано, із забезпеченням житла на нових місцях, то на решті забруднених територій це питання вирішувалося стихійно. У результаті виїзду населення з цієї зони, передусім молодого та працездатного населення, погіршилася демографічна ситуація, змінилася статево-вікова структура, особливо це стосується сільської місцевості. Ці процеси вплинули на поселенську мережу, частина сіл швидко деградували та перейшли до категорії вимираючих. Нині їх нараховується близько 35 (рис.2).

Однак з початку 2000-х років за рахунок незначного покращення економічної ситуації, поживлення підприємницької діяльності, доплат мешканцям зони та допомоги за народження дитини та для сімей, які утримують малолітніх дітей у деяких населених пунктах Олевського, Овруцького та Лугинського районів почала зростати народжуваність. Згідно з правовими нормами, у зоні радіоактивного забруднення збільшено термін оплачуваної відпустки з приводу пологів, виплати по догляду за дитиною до трьох років, передбачено екологічно безпечне харчування дітей у дитячих садках, школах або його грошова компенсація. Оскільки жінки в цих районах часто не мають можливості працевлаштуватися і рівень заробітної плати, яка їм пропонується, низький, вони виконують роль матері та домогосподарки у сім'ї [4,5]. У той же час темпи міграції населення зменшилися. Ці процеси більше характерні для малих міст та селищ міського типу північних та центральних районів області, зокрема Олевськ, смт Жовтневе, Нові Білокоровичі, Іршанськ та деяких інших.

До зони посиленого радіаційного контролю відноситься найбільше населених пунктів (363). У її межах проживає близько 116 тис. осіб. Найбільша кількість населення, переважно у центральних районах області. Зміни в поселенській мережі тут відбулися за рахунок виїзду молоді і зниження народжуваності, у зв'язку з психологічними причинами. У результаті цього прискорилося деградація сіл, зменшилась чисельність деяких малих міських поселень, частина сіл почала вимирати (60 шт.) [8].

Зміни у поселенській мережі відбувалися і в зоні вселення, яка формувалася в основному в Брусилівському, Андрушівському районах та в м. Корнин Попільнянського району [6]. Збільшення людності міст і сіл відбулося у місцях компактного розселення переселенців із забруднених територій. Заплановано було додаткове будівництво житла та об'єктів інфраструктури, однак у подальшому зі скороченням фінансування у приймаючих регіонах ускладнилася житлова проблема, збільшився рівень безробіття, деформувалася демографічна структура, скоротилася народжуваність та збільшилася смертність населення, серед тих, що переселилися з забруднених територій.

У зв'язку з цим населенні пункти області після аварії опинилися у несприятливому оточуючому середовищі, яке внаслідок аварії на ЧАЕС було забруднено, багато угідь вилучені з користування. Оскільки більшість населених пунктів області є центрами АПК та залежить від рівня розвитку сільського господарства, це позначилося на господарській діяльності, галузевій структурі виробництва, зайнятості населення та загальному економічному розвитку регіону.

Аналізуючи сучасний територіальний розподіл населення, слід зазначити, що в північних та частині центральних районів області все населення проживає на радіаційно забруднених територіях (рис. 3). Найвищі середні дози сумарного (зовнішнього та внутрішнього) опромінення, що перевищують 20 мЗв за 20 років, визначаються у населення Лугинського та Овруцького районів Житомирщини. Це райони, які характеризуються досить високими середніми

рівнями випадінь ^{137}Cs (150–180 кБк·м⁻²), що і зумовило суттєві дози

зовнішнього опромінення [1]. Однак північні райони з найбільшим рівнем забруднення менш густонаселені і переважна частина населення проживає в межах 4 і 3 зон забруднення. Більш густонаселеними є південні райони, окрім Ружинського, які не відносяться до радіаційно забруднених територій, тому саме тут формувалася зона вселення.

Нині, коли уточнено плямистий характер забруднення, а міграція радіонуклідів частково прогнозована ідея переселення населення у менш забруднені райони втрачає своє колишнє значення. Тому згодом більш доцільним стає переселення людей на невелику відстань, за 3-4 км, де рівень радіаційного забруднення не перешкоджає життєдіяльності населення. Крім того тут легше уникнути житлових, демографічних та соціальних проблем, а також можна зберегти культурну спадщину Житомирського Полісся [5]. Також постає питання поступового відновлення забруднених територій. Для розроблення шляхів покращення ситуації у населених пунктах, розміщених на цих територіях, важливо проаналізувати зміни в структурі і спеціалізації виробництва, демографічній, соціально-економічній та екологічній ситуації. Це дасть можливість виявити тенденції змін і обґрунтувати найбільш ефективні шляхи відновлення господарства, особливо в населених пунктах північних регіонів області, оскільки екологічно "чисті" регіони є такими лише відносно. Місцеві підприємства здійснюють викиди різних токсичних і хімічних відходів виробництва, які не менш шкідливі для здоров'я людини та формують вторинне забруднення.

Без залучення інвестиційних капіталів, інновацій, розвитку ринкової інфраструктури і соціального облаштування територій, забруднених внаслідок аварії на ЧАЕС, відновлення соціально-економічного рівня

розвитку населених пунктів, припинення процесів деградації та здрібнення поселенської мережі у регіоні неможливе[5].

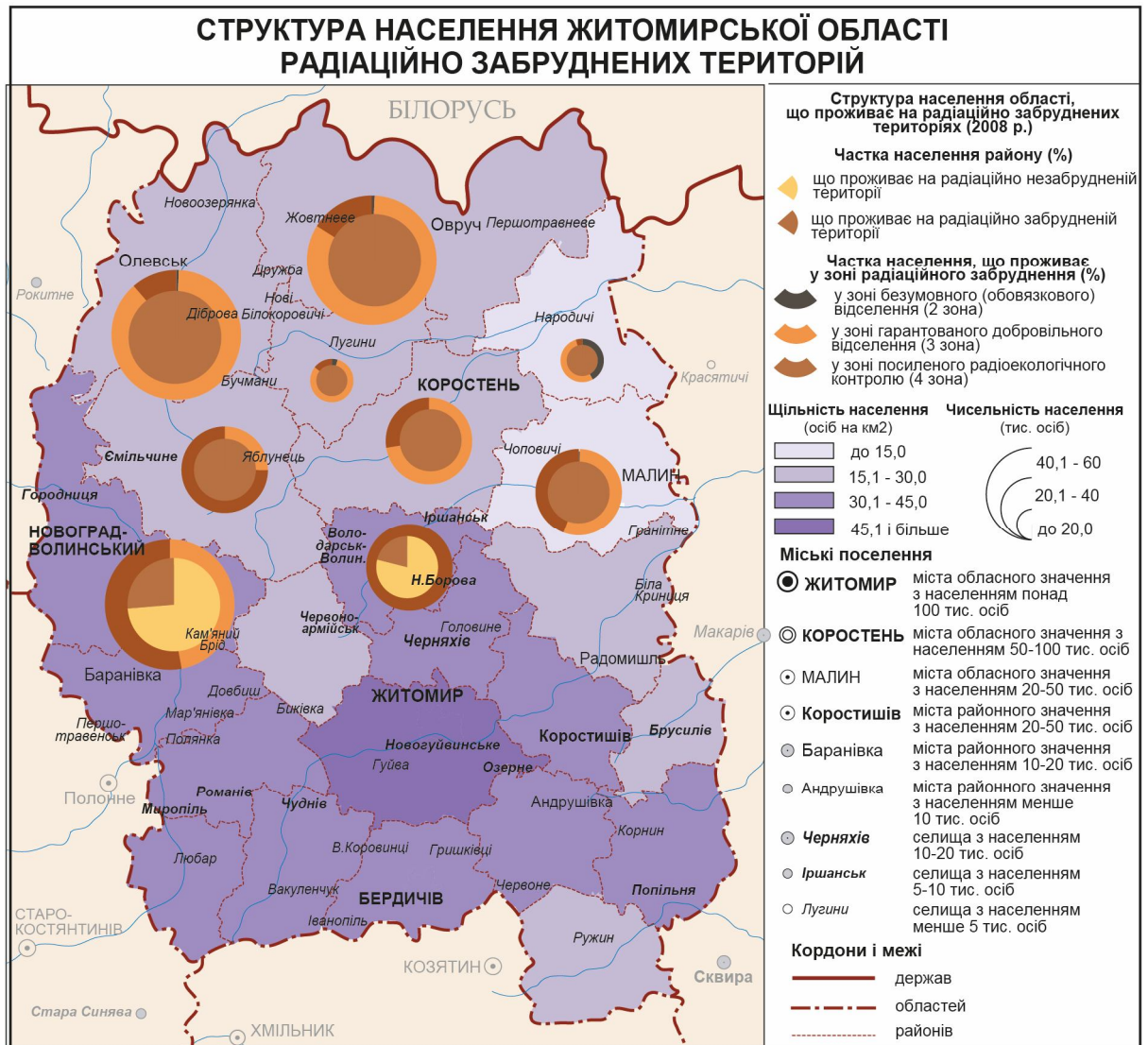

Рис. Структура населення Житомирської області радіаційно забруднених територій

Висновки. У результаті аварії на ЧАЕС поселенська мережа Житомирської області зазнала значних, у більшості, негативних змін. Переселення населення із забруднених територій призвело до виникнення «мертвих» населених пунктів, це 26 сіл Народицького та Овруцького районів. На забруднених територіях стихійна міграція населення призвела до поглиблення демографічної кризи, вимирання близько 110 сільських населених пунктів та деградації ще декількох сотень сіл.

На початку переселення населення із радіаційно забруднених територій позитивний вплив був у зоні вселення. Однак з часом, внаслідок економічних негараздів та системної кризи в країні, він знівельовався. Заплановані об'єкти інфраструктури та промисловості, житловий фонд не були побудовані. У

приймаючих регіонах посилилися процеси безробіття, смертність серед переселенців, зросла соціальна напруга.

Список використаних джерел:

1. 20 років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє: Національна доповідь України.– К.: Атіка, 2006.– 224 с.
2. Закон України «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28.02.1991 № 796-ХІІ [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Кількість сімей, які залишилися проживати в населених пунктах зони безумовного (обов'язкового) відселення Житомирської області і мають право на переселення (січень 2008 р.). / Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи Житомирської облдержадміністрації. – Житомир, 2008. – 1 с.
4. Малиновський А. С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення. автореферат дис.. на здобуття наук. ступеня докт. економ. наук / А.С. Малиновський. – К., 2007. – 41 с.
5. Малиновський А. Соціально-економічне середовище регіону радіоактивного забруднення (стратегія відродження) / А. Малиновський // Економіка України. – 2006. – №5. – С. 72-81. 84
6. Проект виступу на парламентських слуханнях «Про стан, заходи і перспективи подолання наслідків Чорнобильської катастрофи» від 16.04.2008 / Управління з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи Житомирської облдержадміністрації. – Житомир, 2008. – 7 с. 132
7. Радіологічний стан територій, віднесених до зон радіоактивного забруднення (у розрізі районів) За редакцією В.І. Холоші Київ 2008 49 с.
8. Рогожин О.Г. Оцінка «чорнобильської» складової змін поселенської мережі в Україні. // Чорнобиль вчора, сьогодні, завтра. 2006, С 5-9

Чемерис С.Л. Зміни поселенської мережі радіаційно забруднених територій Житомирської області. Проаналізовано зміни поселенської мережі внаслідок аварії на ЧАЕС. Виявлено трансформаційні процеси поселенської мережі області по зонам радіаційного забруднення. Здійснено оцінку розподілу населення на радіаційно забруднених територіях.

Ключові слова: поселенська мережа, малі міста, сільські населенні пункти, радіаційно забруднені території.

Чемерис С.Л. Изменения поселенческой сети на радиационно загрязненных территориях Житомирской области. Проанализировано изменения поселенческой сети в следствии аварии на ЧАЕС. Вывявлены трансформационные процессы поселенческой сети области по зонам радиационного загрязнения. Проведена оценка распределения населения на радиационно загрязненных территориях.

Ключевые слова: поселенческая сеть, малые города, сельские населенные пункты, радиационно загрязненные территории.

Chemeris S.L. Changes in the settlement network of radioactively contaminated areas of Zhytomyr region. Changes in the settlement network occurred due to the Chernobyl disaster have been analyzed. Transformation processes in the regional settlement network of different zones of radiation contamination have been found out. The estimation of distribution of population in radioactively contaminated areas have been done.

Keywords: settlement network, small towns, rural settlements, radioactively contaminated territories.